

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Mårten Ihd

Det folkrättsliga självförsvarets
utveckling: från Navy Island till Kabul;
från stenmurar till brandväggar

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Uta Bindreiter

Termin: VT 2013

Summary

This paper is about the right to self-defense, as an exception from the duty to refrain from use of force in international law. The purpose is to examine whether this right has changed from the time when the prohibition of force was implemented, and to explain why this is, or if there has been no change, why not. The text starts with examining the history of the prohibition of the use of force, from the ancient world to the founding of the UN, which constitutes the definitive end of the sovereign right to war. During most of our history, there have been some school of thought on when war is allowed, but not until the Kellogg-Briand Pact of 1928 there was a prohibition worth mentioning. After that, article 2(4) of the UN charter will be interpreted, as it constitutes the foundation of the prohibition of the use of force. Throughout the paper, both doctrines on whether old customary law survived the signing of the UN charter or not will be taken into consideration, and different solutions will be presented when they do not reach the same conclusion.

The next part consists of situations where self-defense might be possible, and the legality of those will be examined, using examples from the real world. The situations are defense against invasions, protection of nationals abroad, anti-terror operations on other states' territory, defense against irregular troops crossing borders and defense against cyber warfare. The right to defense against invasions is unchanged, and defense against cyber warfare has been included in this category. Protecting nationals abroad is allowed if the old customary law remains, and the right to conduct anti-terror operations as well as defending against irregular forces is unclear. The US behavior during the war on terror and the rest of the world's reaction has probably created some sort of customary law allowing it, but the extent is uncertain.

In the analysis a certain degree of development will be noted, but it is slight, and mostly consists of new situations placed in old categories. Neither new treaty law, nor customary law, possibly with the exception of anti-terror operations, has come around since 1945. The UN most likely hinders the development of international law, for better or worse. Since states do not share the same interests, it follows logically that they will try to take the international law in different directions, and since consensus is, more or less, necessary for the creation of international law, new rules will be created slowly. That, in turn, means running the risk that the legitimacy of the system will be hurt, if some states act outside the law.

Sammanfattning

Den här uppsatsen behandlar staters självförsvarsrätt, som ett undantag från våldsförbudet som råder. Syftet är att utreda om självförsvarsrätten har utvecklats sedan våldsförbudet trädde i kraft, och att försöka förklara varför självförsvarsrätten ser ut som den gör idag. Först görs en genomgång av våldsförbudets historia, från antiken till FN:s bildande, då det definitivt blev förbjudet för stater att bruka våld i sina relationer till varandra. Allmänt kan sägas att det under större delen av historien funnits idéer om i vilka situationer krig är rättfärdigat, men att det inte förrän tidigast genom Briand-Kelloggpakten 1928 blev ett förbud att tala om, då staters suveränitet att föra krig gick före tidigare. Det följs av en genomgång av art 2(4) i FN-stadgan, som är grunden för nämnda våldsförbud. Genom uppsatsen tas hänsyn till de olika tankarna om vad som hände med den äldre sedvanerätten, och olika lösningar presenteras för dessa.

Själva avhandlingsdelen består av situationer där självförsvar är tänkbart, och det utreds huruvida det är lagligt att använda det i dessa situationer, genom att utnyttja de verkliga exempel som finns. Kategorierna som tas upp är invasionsförsvar, skydd av medborgare utomlands, terrorbekämpning på annan stats territorium, försvar mot irreguljära trupper som rör sig över gränser samt försvar mot cyberkrigsföring. Invasionsförsvar är i sig oförändrat, och cyberförsvaret har införlivats i samma ordning. Att skydda medborgare utomlands är tillåtet enbart om äldre sedvanerätt lever kvar, och rättsläget för terrorbekämpning och försvar mot irreguljära trupper är oklart. Antagligen har USA:s agerande under kriget mot terrorismen och omvärldens stöd för detta agerande öppnat en viss sedvanerättslig lucka, men dess omfattning är oklar.

I analysdelen konstateras att en viss utveckling har skett, men att den är liten. Detta beror främst på att vissa skeenden placerats in under redan existerande etiketter. Ingen ny traktaträtt eller sedvanerätt har skapats, möjligen undantaget terrorbekämpning. FN:s status har förmodligen fungerat hämmande på utvecklingen, på gott och ont. Då stater inte har samma intressen följer det logiskt att de vill dra folkrätten åt olika håll, och då sedvanerätt kräver mer eller mindre konsensus sker utvecklingen långsamt. Det medför en risk att legitimiteten i systemet skadas om vissa stater agerar utanför folkrättens ramar.

Innehållsförteckning

Summary	2
Sammanfattning	3
Inledning.....	5
Våldsförbudet nu och då	8
Våldsförbudets utveckling.....	8
Tolkningen av art 2(4)	12
Självförsvarets utveckling	14
Förhållandet mellan traktat- och sedvanerätt.....	14
Möjligheten att försvara sig mot regelrätta invasioner	15
Tidpunkten för angrepp.....	16
Att skydda sina egna medborgare som befinner sig utomlands	17
Terrorbekämpning utomlands.....	19
Att försvara sig mot irreguljära trupper	23
Cyberkrigsföring.....	23
Analys.....	25
Har folkrätten utvecklats?.....	25
Varför ser folkrätten ut som den gör?.....	26
Käll- och litteraturförteckning.....	30
Källor	30
Litteratur	30
Elektroniska källor.....	31

Inledning

Allmänt

Staters rätt till självförsvar är ett av de mest centrala begreppen inom folkrätten, speciellt i den disciplin som rör våldsanvändning, och är ständigt aktuellt, i och med att våldsanvändning är relativt vanligt förekommande. Den här uppsatsen handlar om självförsvaret som ett undantag från våldsförbudet mellan stater och om dess utveckling, om det finns en sådan sedan mellanstatligt våld blev folkrättsligt förbjudet. Olika typer av situationer där självförsvar kan tänkas användas kommer gås igenom för att besvara frågan, med exempel från nu och förr.

Uppsatsens övergripande syfte

Syftet med uppsatsen kan sägas vara att ta ett samlat grepp på självförsvarets utveckling inom folkrätten, om än tämligen ytligt. Det spelar en avgörande roll för vad som är lagligt att kunna avgöra om självförsvarsrätten på något sätt ändrats med tiden, och i så fall på vilket sätt. Varför den utvecklats eller inte är kanske inte fullt lika centralt, men för att nå en lite djupare förståelse underlättar det att kunna förstå varför lagar är som de är, såväl internationellt som nationellt.

Frågeställningar

Den primära frågeställningen är om självförsvarsrätten utvecklats. Beroende på om svaret är jakande eller nekande ska det bedömas varför självförsvarsrätten utvecklats, eller varför den inte gjort det. Vidare ska ett försök göras att avgöra om det är geopolitiken som följer folkrätten, eller om det är tvärt om. Alltså om folkrätten anpassar sig efter verkligheten eller om verkligheten anpassar sig efter folkrätten.

Avgränsningar

Först och främst är arbetet avgränsat till att bara omfatta självförsvar, och inte andra tänkbara undantag från våldsförbudet. Inget större fokus läggs på hur självförsvar kan genomföras, utan det centrala är när det kan användas. Kollektivt självförsvar tas inte upp, då det i princip bygger på samma grund som individuellt och mer är en genomförandefråga. Det finns fler situationer än de nedan som kan tänkas utgöra självförsvar, men då dessa är de vanligaste är det de som kommer behandlas.

Metod och teori

Metoden för den här uppsatsen har i mångt och mycket varit att studera skriftliga källor. Större delen är rent deskriptiv; där har jag mestadels bearbetat traktater, domar och doktrin för att skapa en uppfattning om vad som kan sägas vara gällande rätt, eller vad som eventuellt är det när klarhet inte går att uppnå. När olika jurister har olika åsikter har jag försökt redogöra för det så bra som möjligt. I och med att det saknas någon riktigt auktoritet inom folkrätten, möjligen bortsett från ICJ, kan åsikterna gå isär ganska kraftigt. I analysdelen har jag mer inriktat mig på att besvara frågeställningarna ovan, vilket kan göras mer efter eget huvud.

Forskningsläge

Det finns mycket skrivet vad gäller folkrätt, ända från medeltiden till våra dagar. Ämnen som våldsförbud och självförsvar är väl utforskade, och är en självklar del av alla de övergripande böcker om folkrätt som finns (Med en klar överrepresentation för titeln International Law). Samtidigt är det inte heller ont om böcker som mer specialiserar sig på självförsvar eller våldsanvändning. Mängden tidskriftsartiklar är även den stor. Geografiskt är författarna till de stora verken främst briter, men det finns mycket på den amerikanska scenen, speciellt är tidskriftsartikelproduktionen stor där. Andra nationers jurister har förstås också skrivit böcker, men mer specialiserade sådana. Det finns även en del standardverk på tyska och franska, om än inte lika många. Överlag råder det i vart fall ingen brist på åsikter att ta in.

Material

Materialanvändandet är i den här uppsatsen begränsat främst av två anledningar. Mina språkkunskaper begränsar mig till engelska och svenska skrifter. Vidare finns det en logistisk begränsning i att alla verk inte är tillgängliga i Sverige; detta är främst ett problem för äldre litteratur, där en del sekundärkällor istället fått användas.

Inom folkrätten är fortfarande Ian Brownlies avhandling från 1963 *International Law and the Use of Force* mångt och mycket standarden. Ulf Linderfalk kallar den ”en klassiker”.¹ Den har använts både för att förklara historien och tolkningen idag. Yoram Dinstains *War, Aggression and Self-Defence*, såväl som Stanimirs Alexandrovs *Self-Defense Against the Use of Force in International Law* går djupare in på självförsvarsrätten, och har använts flitigt. Äldre litteratur av D. W. Bowett och Hans Kelsen har också refererats, då de står för två olika sidor i vilken

¹ Linderfalk, Ulf, (red): *Folkrätten i ett nötskal*, 2:a upplagan, Lund 2012 [I fortsättningen Linderfalk 2012], s. 238.

roll äldre sedvanerätt spelar. Utöver det har ett antal allmänna verk om folkrätt använts, såväl som några tidskriftsartiklar.

En kortare presentation ska göras av de jurister som refereras flertalet gånger. Ian Brownlie, Christine Gray och D. W. Bowett är alla brittiska folkrättsprofessorer. Hans Kelsen är mer känd för sina rättsfilosofiska verk, och är även han professor, men har skrivit en del om folkrätt. Stanimir Alexandrov har varit vice utrikesminister i Bulgarien, utöver att ha doktorerat. Yoram Dinstein har varit verksam på flertalet universitet, både i USA och Israel, samt Max Planck-institutet.

Mängden traktattext är begränsad, och är till viss del citerad. Ett fåtal domar från ICJ finns med. Det ska inte vara nödvändigt att läsa dessa, egentligen. Ett antal artiklar ut dagspress har använts, mestadels för att belägga uttalanden och skeenden som inte direkt är juridiska. Inga icke-skriftliga källor har utnyttjats.

Uppsatsens disposition

Uppsatsen börjar med ett bakgrundskapitel, där först våldsförbudets skapande går igenom genom en kortfattad redogörelse för hur det sett ut tidigare. Sedan sker en tolkning av art 2(4) i FN-stadgan. Därefter följer avsnitt om olika typer av självförsvar och deras laglighet, följt av ett analyskapitel.

Våldsförbudet nu och då

Våldsförbudets utveckling

Det folkrättsliga självförsvaret handlar om staters rätt att skydda sig själva och sina medborgare genom våld eller hot om våld. Som det förstås idag är det ett av ytterst få skäl att tillgripa våld som är folkrättsligt tillåtna. Kanske är självförsvaret det enda tillåtna undantaget från våldsförbudet. Om detta finns skilda åsikter. Just att det anses vara ett undantag från våldsförbudet är avgörande, i och med att det innebär att om det inte vore så att våld mellan stater generellt sett är förbjudet så faller hela konceptet. För att ett arbete om självförsvarets utveckling ska bli meningsfullt måste det alltså först utredas när våld generellt blev olagligt, och efter det gå in på självförsvaret som ett undantag från det.

För att kunna prata om staters rätt att föra krig krävs naturligtvis att det finns relativt stabila statsbildningar. De behöver inte vara stora, men de måste likna stater i dagens bemärkelse. Vidare måste det förstås finnas källor nog att dra slutsatser om deras beteende. I Kina hade krig definierats som en konflikt mellan självständiga stater redan på 700-talet f.Kr., vilket uppfyller båda kraven.² Även andra delar av världen tillämpade något som liknar folkrätt vid ungefär samma tidpunkt. Ett exempel på detta är Indien, där furstarna generellt inte krigade för landvinning.³

Det antika Grekland var lite speciellt, då statsstaterna gjorde klar skillnad mellan de stater som var grekiska och de som inte var det.⁴ Icke-greker, eller barbarer, var i princip fria att kriga mot medan krig mellan de grekiska staterna krävde skäl. Dessutom krävdes att upprättelse begärts för påstådda skador.⁵

Under republikens tid i Rom skiljde man på orätta och rätta krig, en uppdelning som skulle spela stor roll i den kristna diskussionen senare. I Rom fanns en grupp präster som kallades fetiales, som helt enkelt slog fast om ett krig var rättfärdigt eller inte, baserat på vissa

² Brownlie, Ian: *International Law and the Use of Force by States*, Oxford 1963 [I fortsättningen Brownlie 1963], s. 3.

³ Brownlie 1963, s. 3.

⁴ Numelin, Ragnar: *The Beginnings of Diplomacy A Sociological Study of Intertribal and International Relations*, London & Köpenhamn 1950, s. 298.

⁵ Phillipson, Coleman: *The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome*, London 1911, s. 179.

förutsättningar. I vanlig romersk ordning tillkom en ceremoni, nämligen att kasta en lans över gränsen.⁶

Efter att romerska imperiet rasat samman tog en kristen syn på folkrätten över i Europa, och var stilbildande det nästkommande milleniet. Bortsett från en kort period av pacifism innan kyrkan kopplades ihop med den sekulära makten accepterades krig så länge det var rättfärdigt.⁷ Drivande i den utvecklingen var Augustinus, som utvecklade den romerska idén om rätta och orätta krig. Bland skäl han tänkte sig var relevanta fanns upprättelse, självförsvar och retribution. Thomas av Aquino utvecklade läran genom att ställa upp tre krav: 1) Rätta skäl 2) Godkänt av en furste 3) Rätt avsikter. Det sistnämnda handlar om att det inte räcker med ett objektivt skäl, utan det subjektiva skäl som en stat har till kriget måste vara godkänt.⁸ Problemet var att olika bedömare aldrig kom överens om vilka dessa skäl var, varken de subjektiva eller de objektiva, vilket gjorde det svårt att säga att krig skulle vara förbjudet. Om man ser över de historiska konflikterna under medeltiden är det också svårt att se att det fick något större genomslag.

I takt med att Tysk-romerska riket och katolska kyrkan tappade makt över Europas stater, som i praktiken var självständiga, blev idén om rätta och orätta krig allt mer svårhanterlig. Den främsta anledningen till detta var att påven, som följd av splittringen, inte längre kunde agera som sista röst i frågan.⁹ Ytterligare ett problem uppstod när lärda började påstå att krig kunde vara rättfärdigt på båda sidor, vilket både Grotius och Victoria hävdade.¹⁰ När så kan vara fallet är inte längre separationen meningsfull, och alla skäl blir potentiellt rätta. Under 1600-talet dödförklarades i princip teorin om rätta krig. Tanken om en positivistisk folkrätt föddes, och blev allt viktigare i efterdyningarna av freden i Westfalen.¹¹

I avsaknad av doktrinen om rättfärdiga krig blev våldsanvändning en accepterad rättighet för staterna och därmed även att erövra landområden. Doktrinen levde visserligen kvar som en moralisk och teologisk lära, men som folkrätt var den död.¹² Det ger sig om inget annat tillkänna i att många lärda män hade åsikter om vad som var godkända skäl till att kriga,

⁶ Oppenheim, Lassa, Lauterpacht, Hersch, (red): *International Law a Treatise Vol. 1 – Peace*, 8:e upplagan, 1955, s. 76-77.

⁷ Brownlie 1963, s. 5.

⁸ Brownlie 1963, s. 6.

⁹ Dinstein, Yoram: *War, Agression and Self-Defence*, 4:e upplagan, Cambridge 2005 [I fortsättningen Dinstein 2005], s. 66-67.

¹⁰ Brownlie 1963, s. 11.

¹¹ Alexandrov, Stanimir A.: *Self-Defense Against the Use of Force in International Law*, Haag 1996 [I fortsättningen Alexandrov 1996], s. 9.

¹² Alexandrov 1996, s. 10.

baserat på vitt skilda grunder. Men det går knappast att hitta konsensus om någonting, vilket måste vara ett krav om det ska vara folkrätt, i vart fall i den mening vi lägger i det idag. I sig löpte en naturrättsdiskussion parallellt med den positivistiska folkrätten, där naturrätten visserligen fanns där men som i avsaknad av högre auktoritet var omöjlig att tillämpa. Det syns bland annat i Christian Wolffs arbete och Emerich De Vattels dito.¹³

Under 1700-talet, och egentligen ända fram till första världskriget, var tanken om maktbalans central i Europa. Att upprätthålla denna status quo som bildats genom freden i Westfalen och senare befästs genom Wienkongressen blev ett övergripande politiskt och folkrättsligt mål.¹⁴ Det märktes bland annat i Krimkrigets slut, där fler än de inblandade skrev på fredsavtalet. Men fortfarande var det knappast så att det var förbjudet att bryta mot maktbalansen genom våld. USA erövrade exempelvis Texas. Tyskland tog över såväl danska hertigdömen som Alsace och Lorraine. Listan är egentligen hur lång som helst.¹⁵ Under 1800-talet skedde dock en sak som har viss påverkan på den senare definitionen av självförsvaret, nämligen det som kallas Caroline-affären. Kortfattat hade britterna omhändertagit ett fartyg på amerikanskt vatten som ägnade sig åt piratverksamhet. I en brevväxling menade den brittiska representanten att det var nödvändigt för att skydda brittiska intressen.¹⁶ Det har senare blivit lite av definitionen av självförsvaret, men vid tidpunkten var den egentligen meningslös, då det inte var folkrättsligt fel att kapa andra staters fartyg.

I slutet av 1800-talet började dock utvecklingen gå åt att krig blev, inte olagligt, men i vart fall ställt under vissa krav. Det krav som kan urskiljas är främst att krig skulle vara en sista utväg, och om parterna inte hade försökt lösa konflikten på annat sätt var krig inte en folkrättsligt tillåten åtgärd.¹⁷ I en kommentar till en konflikt mellan Spanien och Chile, hävdar Argentinas utrikesminister att krig är ”el recurso extremo”, eller den extrema utvägen. Liknande uttalanden finns av Ungerns premiärminister och av Japans representanter innan kriget 1905 mot Ryssland. Fredliga lösningar av konflikter, t.ex. skiljeförfaranden, började också bli allt mer populärt. Några exempel är Alabama-affären och gränsdragningen mellan brittiska Guyana och Venezuela. Den här utvecklingen går egentligen att spåra till något tidigare, då det redan i Parisfördraget, som avslutade Krimkriget, fanns en artikel om fredliga lösningar på

¹³ Brownlie 1963, s. 16-17.

¹⁴ Brownlie 1963, s. 14, 16, 19.

¹⁵ Brownlie 1963, s. 20.

¹⁶ The Avalon Project, Miller, Hunter: British-American Diplomacy The Caroline Case http://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp (Hämtad 130522).

¹⁷ Alexandrov 1996, s. 12; Brownlie 1963, s. 21.

problem med avtalet.¹⁸ 1899 skapades Permanenta skiljedomstolen.¹⁹ Utvecklingen av fördrag med skiljeinslag fortsatte under början av 1900-talet. I de s.k. Bryan-avtalen, skapade USA ett system med latinamerikanska länder, där konflikter skulle föregås av ett års faktaundersökning, innan någon tog till våld. Detta är ett tidigt försök att faktiskt inskränka rätten till krig som sådan.²⁰ Men det gör det också tydligt att grundläget var rätten till krig, och att alla inskränkningar skedde ad-hoc. Att första världskriget bröt ut är också ett tydligt tecken på att krig var en stats suveräna rättighet, eller i vart fall på att regleringen fungerade väldigt dåligt.

Första världskriget kom att avbryta alla processer nämnda ovan, men de blev i mångt och mycket återupptagna efteråt med förnyad energi. Förstörelsen i Europa var större än något världen tidigare sett, liksom antalet döda, så det politiska klimatet var gynnsamt för åtgärder som skulle kunna minska risken för en likadan händelse framöver. Det mest framträdande exemplet är Nationernas förbund, vars stadga kan sägas inskränka rätten till krig, men knappast förbjuda det. Vad det egentligen rörde sig om var en fortsättning av tidigare utveckling, med fredliga lösningar i den mån det var möjligt men också att skapa vissa nedkylningseffekter.²¹

Däremot finns det goda möjligheter att argumentera för att rätten till krig inskränktes till något som liknar dagens läge genom Briand-Kelloggpakten, där de signerande staterna 1928 fördömde krig som ett medel för att lösa konflikter, såväl som ett sätt att driva nationell policy.²² Dock finns det ett par problem med det. Traktaten använde ordet ”krig”, vilket kunde tolkas som att vissa mindre konflikter kunde passera. Likadant är uttrycket ”nationell policy” oklart, speciellt i jämförelse med ”internationell policy”. Värt att notera är också att många stater reserverade sig genom att undanta självförsvar från traktatens tillämpningsområde.²³ Det är inte riktigt samma självförsvarsrätt som vi känner idag, men det är ändå värt att notera.²⁴ Vidare kan det nämnas att alla stater inte signerade avtalet, och även om de

¹⁸ Brownlie 1963, s. 21-22, se not 3 om Argentinas uttalande.

¹⁹ Permanent Court of Justice, About us, http://www.pca-cpa.org/showpage.asp?pag_id=1027 (Hämtad 130522).

²⁰ Treaty Between Chile and the United States for the Advancement of Peace, art 1.

²¹ Dessa och fler luckor i Dinstein 2005, s. 81.

²² General Treaty for Renunciation of War as an Instrument of National Policy, art 1.

²³ Alexandrov 1996, s. 57.

²⁴ Se Brownlie 1963, s. 231ff.

signerande staterna täckte nästan hela världen inklusive kolonier, så är det tveksamt om omfattningen är så pass stor att även de icke signerande staterna bands (främst Sydamerika).²⁵

Nästa händelse av värde är bildandet av FN, där stadgan klart och tydligt slår fast att medlemstaterna inte ska använda våld eller hot om våld i sina internationella förbindelser.²⁶

Då i princip alla stater är medlemmar av FN måste det sägas vara spiken i kistan för den suveräna rätten att föra krig. Det finns i sig två tolkningar av FN-stadgans effekt på tidigare folkrätt. Antingen nollställde stadgan allting, och ingen tidigare sedvanerätt eller traktaträtt finns kvar, eller så finns vissa sedvanerättsliga konstruktioner kvar.²⁷ Vi återkommer till den distinktionen senare.

Det spelar ingen avgörande roll för den här uppsatsen om man väljer att krig förbjöds 1928 eller 1945. Det är garanterat så att krig förbjöds 1945, därför är det i mitt tycke lämpligare att använda det som utgångspunkt.

Tolkningen av art 2(4)

För att förstå undantagen från våldsförbudet är det centralt att förstå våldsförbudet som sådant. Därför kommer här kortfattat en genomgång av artikeln 2(4) i FN-stadgan. Den lyder som följer:

”Alla medlemmar skola i sina internationella förbindelser avhålla sig från hot om eller bruk av våld, vare sig riktat mot någon annan stats territoriella integritet eller politiska oberoende, eller på annat sätt oförenligt med Förenta Nationernas ändamål.”

Internationella förbindelser: Oenighet kring den här delen av artikeln finns framförallt i vad en internationell förbindelse är. Vissa stater har rättfärdigat sina aggressioner med att området i fråga egentligen tillhörde dem, och att det därför inte är en internationell fråga. Exempel på detta är Irak och Argentina, samt Kina som fortfarande hävdar det vad gäller Taiwan. Både Kuwait- och Falklandskriget fördömdes kraftigt av övriga världen, så den tolkningen av artikeln kan inte anses gällande. Det har senare klargjorts i Declaration of Friendly Relations.²⁸ Likadant har det funnits tveksamheter om vissa konflikter varit inbördeskrig eller internationella, t.ex. Koreakriget eller 90-talets konflikter på Balkan.

²⁵ The Avalon Project, Kellogg-Briand Pact 1928, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp (Hämtad 130522).

²⁶ Förenta nationernas stadga, art 2(4).

²⁷ Dixon, Martin: *International Law*, 6:e upplagan, Oxford 2007 [I fortsättningen Dixon 2007], s. 312-313.

²⁸ Gray, Christine: The Use of Force and the International Legal Order, *International Law*, Evans, Malcolm D., (red), 3:e upplagan, Oxford 2010, s. 615-647 [I fortsättningen Gray 2010], s. 618.

Hot om våld eller bruk av våld: Stadgan använder inte ordet krig, som exempelvis Briand-Kelloggpakten gjorde, då det fått en egen tolkning som möjliggjorde den s.k state of war-doktrinen. Våld täcker alltså mer än vad ordet krig skulle göra, och är egentligen allt väpnat våld, oavsett skala. Ekonomiska sanktioner ingår däremot inte i begreppet. Hot innefattar allt hot som bygger på olagliga aktioner. Att hota om ett oprovocerat anfall är därför olagligt, oavsett om det finns krav, medan att hota med att försvara sig enligt art 51 om man själv blir anfallen inte är det.²⁹ På senare tid har även diskussion uppstått om s.k. cyberkrigsföring kan räknas in.³⁰ I och med att cyberkrigsföring i mångt och mycket får samma effekter som annan krigsföring och är en regelrätt del av många staters militär, talar mycket för att så är fallet.³¹

Territoriell integritet och politiskt oberoende: Formuleringen här lämnar en lucka för att visst våld är tillåtet, så länge det inte slår mot den territoriella integriteten eller det politiska oberoendet. Bland sådana kan nämnas humanitära interventioner, skydd av medborgare utomlands eller terroristbekämpning. Mot det talar stadgans förarbeten, och att det i princip aldrig nått något större internationellt erkännande. Ordalydelsen skapades för att stärka skyddet, inte försvaga det.³² Det har vidare hävdats att det rimmar dåligt med stadgans syfte att lämna ett så pass stort område oreglerat.³³

För att summera det hela: FN-stadgans utgångsposition är att våld mellan stater i princip inte får existera. Men det är inte utan undantag, och det är dem som ska utredas härnäst.

²⁹ Dinstein 2005, s. 86.

³⁰ Se mer om cyberkrigsföring nedan.

³¹ Roscini, Marco: World Wide Warfare - Jus ad bellum and the Use of Cyber Force, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Vol 14, 2010, s. 85-130 [I fortsättningen Roscini 2010], s. 102.

³² Dixon 2007, s. 314.

³³ Dixon 2007, s. 313-314.

Självförsvarets utveckling

Förhållandet mellan traktat- och sedvanerätt

”Ingen bestämmelse i denna stadga inskränker den naturliga rätten till individuellt eller kollektivt självförsvar i händelse av ett väpnat angrepp mot någon medlem av Förenta Nationerna, intill dess att säkerhetsrådet vidtagit nödiga åtgärder för upprätthållande av internationell fred och säkerhet./.../”

Den här meningen är central för förståelsen av det folkrättsliga självförsvaret som det ser ut idag. Det är första halvan av art 51 i FN:s stadga, orörd sedan bildandet 1945. Som nämndes ovan finns det i huvudsak två inriktningar vad gäller omfattningen av stadgan. Antingen är stadgan uttömmande, och då är art 51 det enda stater kan använda för att rättfärdiga våld. Eller så finns det en parallell sedvanerätt som ger stater andra möjligheter, som bygger på tidigare sedvane- och traktaträtt. Alexandrov är anhängare av den restriktiva skolan, och menar att om staterna hade velat lämna sedvanerätten orörd hade de inte skrivit in en självförsvarsartikel alls, i likhet med Briand-Kelloggpakten.³⁴ Även Kelsen, som var verksam långt tidigare, är inne på samma idé.³⁵ Bowett har utformat den tydligaste argumentationen bakom den extensiva skolan. Hans argumentation bygger på att såsom FN-stadgan är konstruerad fungerar den så att den enbart kan begränsa rättigheter som redan finns, och är alltså inte en källa till rättigheter. Även Goodhart håller med om detta.³⁶ Om inte FN-stadgan uttryckligen förnekar stater rätten att försvara sig kommer alltså den sedvanerätt och tidigare traktaträtt som fanns fortfarande att vara relevant. Och mycket riktigt anser inte Bowett att så är fallet, och öppnar för att äldre sedvanerätt är giltig, detta då hans tolkning av art 51 är att den inte begränsar något.³⁷

Den mer restriktiva tolkningen innebär att de undantag som görs från art 2(4) måste ha stöd i en tolkning av stadgan, vilket lämpligen görs genom normal traktattolkning, som allmänt brukar sägas vara sammanfattad i Wienkonventionen om traktaträtten. Även ny sedvanerätt bildad efter 1945 är tänkbar. Den mer extensiva varianten lämnar fältet öppet för att gå tillbaka till rättskällor som fanns innan FN, och använda dem som basis för undantag från våldsförbudet. Då det inte ingår i den här uppsatsen att avgöra vilket alternativ som är riktigt,

³⁴ Alexandrov 1996, s. 94.

³⁵ Kelsen, Hans: *The law of the United Nations A Critical Analysis of Its Fundamental Problems*, New York 1950, s. 914.

³⁶ Bowett, D. W.: *Self-defence in International Law*, Manchester 1958 [I fortsättningen Bowett 1958], s. 185.

³⁷ Bowett 1958, s.182ff.

och då det inte heller finns något brett konsensus kommer jag redogöra för båda alternativen i uppsatsen.

Möjligheten att försvara sig mot regelrätta invasioner

När någon tänker på statligt våld och självförvar är det antagligen en situation där en stat invaderar en annan med väpnade styrkor, samtidigt som den invaderade staten gör sitt bästa för att försvara sig denne tänker på. Det är den typen av aktion som när Tyskland anföll Polen 1939 eller när Irak gick in i Kuwait 1990. Såsom världen såg ut efter andra världskriget, när FN bildades 1945, var det också den typ av våldsanvändning som var mest aktuell.

Som tidigare nämnt kan självförvar vid en invasion hävdas antingen sedvanerättsligt eller genom en tolkning av FN-stadgan. Om vi börjar med stadgan, är det artikel 51 som är aktuell. Den lyder som följer: ”Ingen bestämmelse i denna stadga inskränker den naturliga rätten till individuellt eller kollektivt självförvar i händelse av ett väpnat angrepp mot någon medlem av Förenta Nationerna, intill dess att säkerhetsrådet vidtagit nödiga åtgärder för upprätthållande av internationell fred och säkerhet./.../”.

Nyckelorden är ”väpnat angrepp”, eller “armed attack”, som det står i den engelska versionen. Det är inte definierat någonstans i stadgan; Brownlie menar att det antagligen var ganska klart vad som menades.³⁸ Senare har mer extensiva tolkningar av orden föreslagits, men det bör i vart fall vara uppenbart att rena invasioner och andra aggressiva handlingar av andra stater räknas.³⁹ De mer extensiva tolkningarna kommer gås igenom under andra rubriker.

Vad gäller sedvanerätt ställs det i regel tre krav för att något ska anses vara gällande rätt. Något ska vara allmänt, ha viss utsträckning i tiden och vara sammanhängande (General, constant and uniform).⁴⁰ Ska det finnas en sedvanerättslig rätt till självförvar ska det alltså vara något som förekommer över tiden, på ett liknande sätt överallt. Tillfällena det har kunnat prövas är inte hur många som helst i modern tid, men det har i vart fall varit tillräckligt för att ICJ kunde uttala sig om förhållandet, vilket de gjorde i Nicaraguafallet. Där slog majoriteten fast att sedvanerätten och traktaträtten i princip är lika, även om de är separata.⁴¹

³⁸ Brownlie 1963, s. 278.

³⁹ Brownlie 1963, s. 278-279.

⁴⁰ Linderfalk 2012, s. 28-29.

⁴¹ International Court of Justice: Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Judgment of 27 June 1986, <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf>, stycke 172-269 (Hämtad 130522).

Samtidigt finns, enligt vissa, den kvarvarande sedvanerätten från tiden innan FN, något som förstås stämmer ganska dåligt med ICJ:s ståndpunkt. Äldre sedvanerätt hade en ganska väl utvecklad syn på självförvar, även om det stundtals var ganska skilt från sättet vi känner det idag. Självförvar och självbevarelse ansågs länge vara samma sak, även om det synsättet började luckras upp på 1900-talet.⁴² Självförsvaret som vi känner det kan sägas ha definierats i Caroline-brevväxlingen. Där nämns fyra situationer där självförvar är tillåtet, där ett väpnat angrepp utgör det första.⁴³ Även reservationerna från Briand-Kelloggpakten kan användas som stöd för att det fanns tidigare sedvanerätt som möjliggjorde självförvar vid angrepp.⁴⁴ Det råder i vart fall inget tvivel om att det redan innan FN fanns en rätt att försvara sig, även om den pga. avsaknaden av ett tydligt förbud mot angrepp var lite ihålig.⁴⁵ Om man, som en del gör, ansluter sig till idén att viss sedvanerätt överlevde FN-stadgan står det också klart att det finns en rätt att försvara sig vid angrepp.

Sammanfattat är det så att oavsett om äldre sedvanerätt finns kvar eller inte, finns det en rätt att försvara sig mot invasioner, och den har funnits ända sedan våldsanvändning förbjöds.

Tidpunkten för angrepp

Stadgan använder ordet angrepp. Det är inte alldeles uppenbart när ett angrepp tar vid och stater får svara med sitt självförvar. Det kan inte vara så enkelt som när första skottet avfyras, då det t.ex. rimligen måste vara ett angrepp att med soldater marschera över en annan stats gräns. Skjuter det angripna landet först kan de knappast sägas ha utfört ett väpnat angrepp, utan har agerat i självförvar. Än krångligare blir det med vapen som tar ett tag att nå fram, till exempel missiler. Om stat A skjuter en missil mot stat B, som tar fem minuter att nå fram, är det tänkbart att stat B under de fem minuterna får angripa motståndarens reguljära styrkor. Shaw menar att ett väpnat angrepp föreligger när det är nära förestående eller överhängande (imminent).⁴⁶ Dinstein bygger vidare på den tankegången, och menar att angrepp föreligger när det inte längre finns någon återvändo: det juridiska Rubicon.⁴⁷ Marco Roscini menar att lagligheten för självförvar när angrepp är överhängande kan motiveras genom att en annan tolkning av stadgan vore absurd, i enlighet med art 32 i Wienkonventionen.⁴⁸ Samtidigt ska det sägas att de flesta stater förnekar rätten till föregripande självförvar, som måste skiljas

⁴² Brownlie 1963, s. 231ff.

⁴³ Dixon 2007, s. 315-316.

⁴⁴ Brownlie 1963, s. 235-237.

⁴⁵ Brownlie 1963, s. 231-235.

⁴⁶ Shaw, Malcolm N.: *International law*, 5:e upplagan, Cambridge 2003, s. 1030.

⁴⁷ Dinstein 2005, s.190-191.

⁴⁸ Roscini 2010 s. 122.

från det Shaw förespråkar.⁴⁹ Det har hävdats, dock väldigt sällan, men ett exempel är när Israel bombade kärnreaktorn i Irak för att förhindra deras kärnvapenprogram. De ICJ-avgöranden som finns har mer behandlat vad som kan vara ett väpnat angrepp, snarare än när de kan tänkas starta.⁵⁰ Det finns FN-rapporter som godkänner Shaws definition,⁵¹ men Gray menar att det är kontroversiellt, så det kan knappast sägas vara glasklart vad som gäller.⁵²

Att skydda sina egna medborgare som befinner sig utomlands

Innan själva sakfrågan redogörs ska en sak noteras. Det här rör sig om att stater ingriper för att skydda sina medborgare som befinner sig utomlands, utan att det godkänts av staten i fråga. Ett exempel är när Israel slog till på Entebbe-flygplatsen i Uganda för att rädda passagerarna på ett kapat israeliskt plan som flugits dit. Det har även hävdats av USA när de gick in militärt i Granada 1983 och Panama 1989.⁵³ Under Suezkrisen hävdade Förenade kungariket att det även kunde sträckas ut till statlig egendom, utöver de britter som fanns på plats, men det har inte hävdats sedan dess. Ett mer modernt exempel är Rysslands invasion av Georgien 2008, där Ryssland menade att de skyddade ryska medborgare.⁵⁴ Vad som inte är helt säkert är huruvida det här egentligen är självförsvar eller någon annan typ av undantag från våldsförbudet.⁵⁵ Jag väljer att betrakta det som självförsvar av den anledningen att en stat inte bara består av territorium, utan även av människor, som i sig är värda beskydd. Oavsett vilket är det tillräckligt närbesläktat med självförsvarsrätten för att beaktas här.

Rätten att skydda sina medborgare har alltså hävdats kontinuerligt ända sedan FN bildades. Det är dock inte alls klart att det är folkrättsligt tillåtet. Protesterna har varit frekventa av både drabbade och neutrala länder.⁵⁶ Det första steget är att undersöka huruvida det kan rättfärdigas genom en tolkning av art 51, citerad ovan. Frågan är egentligen om det kan röra sig om ett väpnat angrepp. I sig blir bedömningen om det är samma sak att anfälla territorium som det är

⁴⁹ Gray, Christine: *International Law and the use of Force by States*, 3:e upplagan, Oxford 2008 [I fortsättningen Gray 2008], s. 160.

⁵⁰ Ex: International Court of Justice: Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Judgment of 27 June 1986, <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> (Hämtad 130522); International Court of Justice: Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Judgment of 6 November 2003, <http://www.icj-cij.org/docket/files/90/7287.pdf> (Hämtad 130523); International Court of Justice: Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment of 19 December 2005, <http://www.icj-cij.org/docket/files/116/10455.pdf> (Hämtad 130522).

⁵¹ Report of the Secretary General, In larger freedom: towards development, security and human rights for all, kap 3, <http://www.un.org/largerfreedom/chap3.htm> (Hämtad 130522).

⁵² Gray 2008, s. 212.

⁵³ Dessa och fler exempel i Alexandrov 1996, s. 190-204.

⁵⁴ Gray 2010, s. 627.

⁵⁵ Jmfr Dixon 2007, s. 322.

⁵⁶ Bull, Hedley, (red): *Intervention in World Politics*, Oxford 1984, s. 103-104.

att anfalla medborgare i samma stat. Åsikterna går lite isär, men den vanligaste tolkningen är att så inte är fallet.⁵⁷

Förespråkarna för en rätt att skydda medborgare utomlands har dock fler argumentationspunkter, som även de bygger på art 51. En variant av det är att argumentera för att art 51 ska tolkas med hjälp av sedvanerätten, där tre stycken villkor formulerats av Waldock: 1) Omedelbar fara för skada 2) Ovilja eller oförmåga för staten där medborgarna befinner sig att skydda dem 3) Insatsen får inte överstiga att just skydda medborgarna från skada.⁵⁸ Dixon identifierar fyra, men de är på samma tema.⁵⁹ Problemet är att det saknas stöd för att det skulle utgöra sedvanerätt, i och med att det som tidigare nämnts alltid har mötts av protester. En internationell opinio juris kan knappast utläsas, och utan en sådan är det svårt att få det att passa in i det vi kallar sedvanerätt. Vidare är grundtanken lite besynnerlig – att traktaträtt ska tolkas med hjälp av sedvana. Wienkonventionen öppnar visserligen för att använda syfte och sammanhang för att tolka traktat, men det är långsökt att det var den här typen av aktioner de inblandade tänkte på när stadgan skrevs.⁶⁰ Det finns också en viss problematik i att medborgarskap aldrig definierats inom folkrätten. Vilka som skulle kunna innefattas är alltså något oklart, vilket Brownlie anser öppna för missbruk.⁶¹ Ryssland har exempelvis anklagats för att ha delat ut ryska pass i Sydossetien, och använde sedan argumentet att de som ryska medborgare hade rätt att skydda dem genom invasionen av Georgien 2008.⁶²

Utöver den rena traktattolkningen finns förstås varianten att äldre sedvanerätt överlevt, som eventuellt skulle kunna vara mer tillåtande än stadgan. Det finns gott om exempel på situationer där stater ingripit utomlands för att skydda medborgare. USA hävdade 1898 att i brist på skydd av Kubas regering, stod det dem fritt att skydda sina egna medborgare där genom en intervention. Under Boxarupproret i Kina, som startade 1900, menade sig både Frankrike och USA vara där för att skydda sina egna. Det finns fler exempel, Milton Offutt räknar till över 70 mellan 1813 och 1927, bara av USA.⁶³ Allmänt kan sägas att rätten fanns

⁵⁷ Alexandrov 1996, s. 202-204.

⁵⁸ Brownlie 1963, s. 299.

⁵⁹ Dixon 2007, s. 322.

⁶⁰ Wienkonvention om traktaträtten, art 31.

⁶¹ Brownlie 1963, s. 300.

⁶² McElroy, Damien: South Ossetian police tell Georgians to take a Russian passport, or leave their homes, *The Telegraph* 080830, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/georgia/2651836/South-Ossetian-police-tell-Georgians-to-take-a-Russian-passport-or-leave-their-homes.html> (Hämtad 130522); More Russian Passports in Ukraine, *The New York Times* 080818, <http://topics.blogs.nytimes.com/2008/08/18/more-russian-passports-in-ukraine/> (Hämtad 130522); Gray 2010, s. 627.

⁶³ Brownlie 1963, s. 290.

och att den har använts.⁶⁴ Missbruk har dock förekommit, exempelvis fick Japans invasion av Manchuriet internationell kritik trots att Japan hävdade att de skyddade medborgare.⁶⁵ Även Storbritanniens blockad av Grekland 1850 kan nämnas.⁶⁶ Rätten är alltså inte helt obegränsad, utan har vissa inskränkningar. Ingenting talar för att de är annorlunda än reglerna som formulerats av Waldock.⁶⁷ De är inspirerade av brevväxlingen kring Caroline-affären, som ägde rum redan 1837, och de borde vara gällande än idag.⁶⁸

Sammanfattningsvis kan det sägas att det är ganska tveksamt om en rätt att skydda medborgare utomlands verkligen finns inom den restriktiva skolan. Med god vilja kan den läsas in, men det kräver också en viss inblandning av sedvanerätt. Den extensiva skolan verkar tillåta det hela, men på vissa villkor, något som visserligen även gäller den restriktiva.

Terrorbekämpning utomlands

Det här avsnittet berör de situationer där en stat för att skydda sitt territorium och sina medborgare agerar militärt utomlands för att stoppa terrordåd, eller också för att se till att dåd inte upprepas. Ett typexempel är USA:s invasion av Afghanistan 2001,⁶⁹ men det har även skett tidigare. Israel har attackerat Beirut och Tunis. USA har även utfört aktioner i Libyen, Irak och Sudan.⁷⁰ Efter samtliga har det hävdats att de utgjorde självförsvar enligt art 51. Kanske var de istället vedergällning för redan utförda terrordåd, vilket inte är lagligt.⁷¹ Det kan vara svårt att skilja mellan de båda alternativen, då att hindra framtida terrordåd rimligen ibland kan vara samma sak som att vedergälla mot dem som utfört dem tidigare.

Det ska även sägas att 11 september-attentaten spelar stor roll här, och rätten kan i mångt och mycket delas upp i före och efter attentaten. USA:s Operation Enduring Freedom är det första i vad som kan vara en ny ordning.

Det första som ska utredas är om FN-stadgan kan användas för att rättfärdiga den här typen av våld. Än en gång är frågan vad som egentligen är ett ”väpnat angrepp”. ICJ har hävdats att enbart stater kan utföra väpnade angrepp i art 51:s mening, men den tolkningen delas inte av

⁶⁴ Alexandrov 1996, s. 189. Även not 320.

⁶⁵ Alexandrov 1996, s. 189 not 322.

⁶⁶ Bowett 1958, s. 100.

⁶⁷ Bowett 1958, s. 94-105.

⁶⁸ Brownlie 1963, s. 299.

⁶⁹ Se Murphy, Sean D.: Contemporary practice of the United States relating to international law, *American Journal of International Law*, Vol 96, 2002, s. 237-263 för händelseförloppet.

⁷⁰ Gray 2008, s. 195.

⁷¹ Bowett, D. W.: Reprisals involving recourse to armed force, *American Journal of International Law*, Vol 66, 1972, s. 1-36, s. 1.

alla.⁷² Ska det falla in under art 51 är det förstås nödvändigt att även angrepp från icke-stater räknas in. USA hävdade efter Libyenbombningarna att de upprepade attackerna mot USA utgjorde ett angrepp i FN-stadgans mening, i kombination med att fler var att vänta.⁷³ Argumentationen möttes av kraftig kritik från det internationella samfundet, men Frankrike och Förenade kungariket lade tillsammans med USA in ett veto mot säkerhetsrådsresolutionen som skulle fördömt USA:s handlande.⁷⁴ Även Israels ingripanden har mötts av mycket kritik.⁷⁵ Här är skillnaden på vedergällning och försvar ett problem, då både USA:s och Israels ageranden många gånger lika gärna kunnat vara vedergällning, vilket gör det svårt att veta vad som hänt om aktionerna varit renodlat preventiva. Oaktat det är det ytterst få stater som godkänt den vidare tolkningen av art 51. Faust anser visserligen att Al Quaidas ständiga attacker mot USA utgör ett väpnat angrepp enligt stadgan, men det är knappast en spridd åsikt inom akademien.⁷⁶ Vad majoriteten av staterna anser är visserligen inte ett automatiskt svar på vad som egentligen gäller, men i brist på andra tolkningsmedel kan det vara det som fungerar bäst. Vid skrivningen av art 51 var det knappast det här som fanns i åtanke, och det är därför svårt att läsa in någon form av sammanhang och syfte. I grund och botten disponerar givetvis staterna avtalet, vilket talar för att vad de anser spelar viss roll.⁷⁷ Överlag är det tämligen tvivelaktigt om verkligen art 51 kunde tolkas på det sätt som USA och Israel hävdade.⁷⁸

Vad gäller den sedvanerättsliga aspekten är det här ett relativt nytt problem. Tidigare i vår historia har aldrig terrorister kunnat utgöra något större hot i andra stater än den där de befunnit sig, medan det i en allt mer internationaliserad värld blivit allt lättare. Terrorism är inget nytt fenomen, men det har under 1900-talet antagit en ny form. Det kan alltså vara svårt att klargöra om det egentligen fanns en sedvanerätt att tala om innan FN, i och med bristen på praxis, vilket gör sedvanerättens krav på viss utbreddning i tiden något besvärligt att uppfylla.

Det är tänkbart att det kan skrivas in under någon annan kategori, såsom preventivt självförsvar, men det brukar bara användas mot andra staters anfall. Det finns äldre doktriner om staters rätt till självbevarelse, men det har försvunnit allt mer i debatten, och är i mångt

⁷² Dinstein 2006, s. 206.

⁷³ Alexandrov 1996, s. 184.

⁷⁴ Gray 2008, s. 196.

⁷⁵ Gray 2008, s. 195.

⁷⁶ Paust, Jordan J.: Use of Armed Force against Terrorists in Afghanistan, Iraq, and Beyond, *Cornell International Law Journal*, Vol 35, 2001-2002, s. 533-557, s. 533-534.

⁷⁷ Jmfr Wienkonventionen om traktaträtten, art 31.3(b).

⁷⁸ Jmfr Gray 2008, s. 198.

och mycket en föregångare till självförsvarsrätten.⁷⁹ Om man ansluter sig till Bowetts argumentation om FN-stadgans restriktionsförmåga är den visserligen inte utsläckt, men frågan är om den ens fanns 1945, i och med sedvanerättens utveckling under 1900-talets första hälft.⁸⁰ Det är vidare inte särskilt uppenbart att antiterroroperationer utomlands faller inom den här kategorin – det är väldigt långt från vad stater tänkte på under 1800-talet. Ingen verkar heller vara av åsikten att det här skulle kunna fungera folkrättsligt. Den enda rimliga slutsatsen blir att sedvanerätten som den stod innan FN bildades inte kan användas för att rättfärdiga den här typen av agerande.

Men hoppet för förespråkarna av terrorbekämpning utomlands dör inte här, i vart fall vad gäller dagens situation. Det hela bygger på USA:s och resten av världens agerande efter 11 september-attackerna, som kan ha förändrat självförsvarsrätten i grunden. Samma dag sa USA:s president George W. Bush att de inte tänkte göra skillnad på dem som är terrorister och dem som låter dem utnyttja ens territorium.⁸¹ Senare uttalanden gjorde den positionen lite grumlig, och det stod aldrig riktigt klart vilken grad av involverande från en stat som krävdes för att en annan stat skulle tillåtas anfälla den.⁸² Al Quaidas agerande var enligt gällande definitioner inte tillförligt Afghanistan som stat enligt vissa,⁸³ och enligt andra kunde så ske.⁸⁴ Det intressanta är egentligen omvärldens överväldigande stöd för USA:s invasion. NATO aktiverade för första gången art 5 i NATO-fördraget, som säger att ett angrepp på en medlem är ett angrepp på samtliga. OAS, EU, Kina, Ryssland och Pakistan accepterade alla att det var självförsvar. Enbart Iran och Irak invände mot lagligheten då, senare har även Nordkorea, Sudan och Kuba invänt.⁸⁵ Frågan är om den här internationella reaktionen skapade en ny sedvanerätt och vad den i så fall innebär. Det är svårt att baserat på en enda händelse dra några allmänna slutsatser vad det är det internationella samfundet accepterat. Gray målar upp ytterligheterna: Den mest restriktiva synen är att det är självförsvar enbart om det skett en massiv terrorattack, samtidigt som hot om fortsatt terror finns. Självförsvaret ska dessutom vara riktat direkt mot den ansvariga gruppen i en stat som låtit dem verka obehindrat, trots

⁷⁹ Brownlie 1963, s. 41-42.

⁸⁰ Brownlie 1963, s. 249-250.

⁸¹ Bush, George W.: Statement by the President in His Address to the Nation, 010911, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010911-16.html> (Hämtad 130522).

⁸² Gray 2008, s. 201.

⁸³ Szasz, Paul C.: Jus ad bellum and jus in bello after September 11, *American Journal of International Law*, Vol 96, 2002, s. 905-921, s. 908.

⁸⁴ Byers, Michael: Terrorism, the use of force and international law after September 11, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol 51, 2002 s. 401-414, s. 411ff.

⁸⁵ Gray 2010, s. 629; Becker, Tal: *Terrorism and the State Rethinking the Rules of State Responsibility*, Oxford 2006, s. 213 not 12.

påtryckningar, samtidigt som det finns en säkerhetsrådsresolution som godkänner det. Den mest extensiva tolkningen av självförsvarsrätten blir att stater har rätt att agera för att hindra terrorhot, mot en stat som inte behöver ha varit involverad alls, oavsett om det finns en säkerhetsrådsresolution eller inte.⁸⁶

Ett av de vanliga kraven på att något ska räknas som sedvanerätt är att det ska ha viss utsträckning i tiden. Sett i det ljuset blir det förstås ganska underligt att driva tesen att en enda händelse skulle förändrat sedvanerätten. Kanske är kravet lite väl strikt, då det leder till den något underliga situationen att någonting som inte är traktatfäst måste göras ett antal gånger olagligt innan det kan bli lagligt. Tänkbart är även att kravet kan strykas om det finns ett tillräckligt stort stöd.

Vidare finns en problematik i huruvida det krävs att en stat blivit offer för en terrorattack för att kunna utnyttja sin självförsvarsrätt, om rätten nu finns. USA har under kriget mot terrorismen hävdats att de har rätt att använda våld oavsett om de har blivit attackerade eller om en attack är nära förestående, i syfte att avvärja framtida attacker, som kan vara ganska hypotetiska, enligt Gray.⁸⁷ Den här ståndpunkten har inte tagits emot särskilt väl av det internationella samfundet. FN-organ har ifrågasatt den,⁸⁸ och många stater har kritiserat hållningen.⁸⁹ Förenade kungariket, som har varit en av USA:s närmaste allierade under kriget, sträcker inte ut självförsvarsrätten så långt.⁹⁰ En av få stater som håller med USA är Australien, som efter bombdådet på Bali 2002 uttalade sig om att internationell rätt borde ändras till att tillåta preventiva angrepp.⁹¹ Värt att notera är att premiärministern inte direkt sa att lagen just nu är sådan, så egentligen stödjer det väl inte USA:s position. ICJ avfärdade idén indirekt i sin dom i *Armed Activities on the Territory of the Congo (DRC v Uganda)*.⁹² Detta var 2005, alltså efter att USA anfallit både Irak och Afghanistan, så eventuell förändring borde i så fall ha noterats av ICJ. Det finns alltså ytterst begränsat stöd för USA:s syn på den internationella rätten, eller Bush-doktrinen som den ibland kallas. USA kan knappast ensamt diktera folkrätten, om den ska ha den betydelse som i allmänhet läggs i den. Å andra sidan,

⁸⁶ Gray 2008, s. 208-209.

⁸⁷ Gray 2008, s. 210-212.

⁸⁸ Report of the Secretary General, In larger freedom: towards development, security and human rights for all, kap 3, <http://www.un.org/largerfreedom/chap3.html> (Hämtad 130522).

⁸⁹ Gray 2008, s. 213.

⁹⁰ Gray 2008, s. 215 not 99.

⁹¹ Frankland, Neil: Australia supports pre-emptive strikes, *The Guardian* 021202, <http://www.guardian.co.uk/world/2002/dec/02/iraq.australia> (Hämtad 130522).

⁹² International Court of Justice: *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, Judgment of 19 December 2005, <http://www.icj-cij.org/docket/files/116/10455.pdf>, stycke 148 (Hämtad 130522).

amerikanska tjänstemän har sagt att det inte spelar någon större roll om invasionen av Irak var laglig, då den var moraliskt riktig.⁹³ Oavsett kan det knappast sägas vara gällande folkrätt att utan att ha utsatts för ett attentat få anfälla terrorister på någon annans territorium.

Ska det dras någon form av slutsats kan det närmast sägas vara att rättsläget är ytterst oklart. Framtiden får utvisa vad som gäller, i nuläget går det inte att ge ett tillfredsställande svar på i vilken grad folkrätten tillåter anti-terroroperationer. Rimligen finns en viss möjlighet, men dess omfattning är inte klarlagd.

Att försvara sig mot irreguljära trupper

Det här är i sig en variant av ovanstående, som visserligen har mer historiska anor. Det är situationer där irreguljära trupper, alltså de som inte tillhör en statsmakt, attackerar en stat men använder en annan som bas, språngbräda eller bara gömmer sig där. Ett exempel är PKK i Turkiet, eller de många organisationer av frihetskämpar i Afrika under kolonialtidens upplösning. Gerillor och liknande strukturer agerar något annorlunda jämfört med terrorister. Den stora skillnaden ligger väl i att civilister inte på samma sätt är lovligt byte, men det finns fortfarande stora likheter med internationell terrorism. Självförsvaret består då av att slå till mot dessa grupper medan de befinner sig i en annan stat. Under 1900-talet var folkrätten något oklar angående vad som gällde. Om situationen kan jämföras med terrorism, vilket exempelvis Dinstein tycker,⁹⁴ bör lagligheten här följa lagligheten att anfälla terrorister. Analogt är det alltså antagligen så att det var olagligt innan Operation Enduring Freedom, och att det nu är svårt att säga vad som gäller.

Cyberkrigsföring

Cyberkrigsföring är ett koncept som inte är helt definierat, men lite förenklat kan det sägas vara spionage och sabotage, som sker via internet, från en stat till en annan, genom att ta sig in i någon form av elektroniskt system.⁹⁵ Det är av naturliga skäl ett relativt nytt fenomen, då det förutsätter moderna nätverkslösningar, som dessutom ska innehålla information som är värd att veta för en annan stat, eller styra saker som är värda att sabotera. Det finns inte särskilt många omtalade exempel, men ett är Stuxnet, som slog ut iranska

⁹³ Burkan, Oliver, Borger, Julian: War critics astonished as US hawk admits invasion was illegal, *The Guardian* 031120, <http://www.guardian.co.uk/uk/2003/nov/20/usa.iraq1> (Hämtad 130522).

⁹⁴ Dinstein 2005, s. 206.

⁹⁵ UNICRI, Issues and explanations, Cyber warfare, http://www.unicri.it/special_topics/cyber_threats/cyber_crime/explanations/cyberwarfare/ (Hämtad 130522).

uranberikningsanläggningar, påstått skapat av Israel och USA.⁹⁶ Estland drabbades hårt av ett angrepp 2007, då allt från regeringshemsidor till tidningar till parlamentets mails server slogs ut, men det är lite mer oklart vem som egentligen stod bakom.⁹⁷

Ovan konstaterades att cyberkrigsföring antagligen kan bryta mot våldsförbudet i FN-stadgan. Nästa steg är att utreda om det även kan aktivera självförsvarsrätten i art 51. ICJ har slagit fast att ett väpnat angrepp i stadgans mening kan ske med vilken typ av vapen som helst.⁹⁸ Mycket talar för att det ställs samma krav på intensiteten som om attacken hade gjorts med konventionella medel. Att slå ut en damm och därmed svämma över en by är lika allvarligt oavsett om det görs med en bomb eller med ett intrång i systemet som styr dammen.⁹⁹ Det stämmer även väl med Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare, som slår fast att inga speciella regler gäller för cyberkrigsföring, utan det täcks av redan existerande folkrätt.¹⁰⁰

Situationen blir lite mer avancerad av att stora delar av infrastrukturen på internet ägs av privata företag. Kan ett angrepp på ett företags servrar jämföras med ett angrepp på en stat, om de är viktiga för denna?¹⁰¹ Det är en fråga som inte är helt löst, men om samma regler gäller för cyberkrigsföring som för konventionell krigsföring bör svaret bli jakande.

Det finns ingen specifik sedvanerätt vad gäller cyberkrigsföring, och den äldre sedvanerätten är givetvis inte byggd för att hantera det. Det finns visserligen ansatser till statspraxis och opinio juris, men det kan inte sägas vara på den nivån att det än är sedvanerätt.¹⁰² Dock, i och med stödet för att cyberkrigsföring till stor grad kan jämföras med reguljär krigsföring täcks även självförsvaret mot det genom sedvanerätten som den eventuellt står sig sedan tiden innan FN. Det gör visserligen inte någon större skillnad, i och med FN-stadgans tolkning, som gäller oavsett.

⁹⁶ Waterman, Shaun: U.S.-Israeli cyberattack on Iran was 'act of force,' NATO study found, *The Washington Times* 130324, <http://www.washingtontimes.com/news/2013/mar/24/us-israeli-cyberattack-on-iran-was-act-of-force-na/?page=all#pagebreak> (Hämtad 130522).

⁹⁷ Hollis, Duncan B.: Why states need an international law for information operations, *Lewis & Clark Law Review*, Vol 11, 2007, s. 1023-1061, s. 1024-1028.

⁹⁸ International Court of Justice: Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996, <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>, stycke 39 (Hämtad 130523).

⁹⁹ Roscini 2010, s. 115. Se även not 138.

¹⁰⁰ Schmitt, Michael N, (red): *Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare*, 2013.

¹⁰¹ Jmfr Glennly, Mischa: In America's new cyberwar Google is on the front line, *The Guardian* 100118, <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/jan/18/america-cyberwar-google-china-computer> (Hämtad 130523).

¹⁰² Roscini 2010, s. 123-128.

Analys

Har folkrätten utvecklats?

I uppsatsens början slogs det fast att en av frågorna som skulle besvaras däri är huruvida folkrättens självförsvar utvecklats sedan FN bildades. Det råder inget som helst tvivel om att världen utvecklats väldigt i största allmänhet. Det är heller inte direkt tvivelaktigt att metoderna staterna använder för att försvara sig, och situationernas där dessa använder självförsvaret har utvecklats, eller kanske mer ändrats, vilket i princip är samma sak. Men det betyder inte nödvändigtvis att det faller inom folkrättens ramar, då det mycket väl kan vara folkrättsvidrigt trots att det förekommer. Folkrätten är, kanske något förenklat, bara en överenskommelse mellan stater om att de ska hålla sig till en viss uppsättning regler för att det i längden gynnar alla. Det är i princip ett system byggt på ett samhällskontrakt utan Leviathan, där systemet lyckligtvis inte fallit samman i ett allas krig mot alla, kanske för att stater inte är som människor på alla sätt.¹⁰³ Vi ska inte gå in alltför djupt på den filosofiska delen av folkrätten, men det är bra att ha det i åtanke när man tänker på definitionen av laglighet i folkrätt, som alltså fungerar för att det är gynnsamt i längden.

Som nämnts så ofta ovan finns det två olika sätt att se på självförsvarsrättens status, och beroende på vilken som anses gälla kan lite olika svar uppnås.

Den traktatbaserade utgår som bekant ifrån tolkningen av FN-stadgan. Det finns ett smärre definitionsproblem här. Ett uppenbart tecken på att folkrätten utvecklats vore att staterna i enlighet med art 31.3(b) tillsammans kommit överens om att tolkningen har ändrats genom praxis. Men är det en utveckling av folkrätten om nya saker tolkas in i redan existerande bestämmelser, till exempel som att cyberkrigsföring behandlas på samma sätt som regelrätta invasioner? Alltså, en situation där inga nya regler tillkommit. Jag är böjd att svara ja, då det rimligen måste finnas en viss flexibilitet i en traktat, och att det vore vansinnigt att skapa en organisation för fredens bevarande vars grundläggande bestämmelser saknar förmåga att anpassa sig efter världens förändringar.

Med det sagt ska frågan besvaras. Det är uppenbart att ingenting har hänt med invasionsförsvar, det är rentav så att det har breddats med cyberkrigsföringsförsvar. Andra

¹⁰³ Jmfr Hobbes, Thomas: *Leviathan Or the matter, forme and power of a commonwealth ecclesiastical and civil*, Oxford 1960, s. 82, cit: "Hereby it is manifest that during the time men live without a common power to keep them all in awe, they are in that condition which is called war; and such a war as is of every man against every man."

ämnen för uppsatsen är lite mer problematiska. Vad gäller skydd av medborgare utomlands tyder det mesta på att det inte är okej enligt traktaträtten, vare sig nu eller då, så där är det svårt att påvisa en förändring. Terrorbekämpning är som visat ovan extremt omtvistat, och exakt vad som är lagligt och vad som inte är det kommer nog enbart framtiden utvisa. En viss förändring kan antagligen utläsas, men dess omfattning är oklar.

Sedvanerätten är i sin konstruktion mer flexibel, då den styrs av hur stater agerar, och det behövs egentligen inte att alla stater är med på det, utan efterhand kan sedvanerätt utvecklas om bara tillräckligt många är delaktiga i utvecklingen. Kruxet här ligger i att sedvanerätten som är aktuell är väldigt gammal, och argumenten för att den har förändrats är ytterst tveksamma. Det är egentligen, precis som vad gäller traktaträtten, mångt och mycket så att det som har hänt är små förändringar där nya händelser sorterats in i redan existerande kategorier. Den underliggande sedvanerätten har inte förändrats i någon större grad. Argumentationen för den äldre sedvanerätten är alltid att den är kvar sedan gammalt, inte att den utvecklats genom staters handlande i modern tid, möjligen undantaget terrorbekämpningsfrågan. Det finns en påstådd rätt att skydda sina medborgare utomlands enligt äldre sedvanerätt, men jag kan inte sträcka mig till att den förändrats under 1900-talets andra hälft. Om äldre sedvanerätt är gällande folkrätt är den likadan som den var innan FN.

Sammantaget får man alltså en bild av en folkrätt som visserligen rör sig, men gör det långsamt, i vart fall inte så snabbt som verklighetens krav på vissa staters (egenupplevda) behov av att skydda sig själva. Det är å andra sidan inte heller meningen att ett fåtal stater ska diktera folkrätten.

Varför ser folkrätten ut som den gör?

I föregående avsnitt konstaterades att på vissa sätt har självförsvarsrätten ändrats, medan den på andra områden inte gjort det. Detta gör det något svårare att svara på frågeställningarna, även om det inte är omöjligt. Rimligen får avsnittet mer riktas in på att försöka förklara varför de delar som har utvecklats har gjort det, och varför de delar som inte utvecklats inte gjort det.

Allmänt kan sägas att de nya händelser som har accepterats som folkrättsligt godtagbara är varianter av invasionsförsvar, eller i vart fall sådant som har med försvar av territorium att göra. USA:s terrorbekämpning blev accepterad (i vart fall delvis) först när det skedde en allvarlig attack på deras egen mark, medan mer småskaliga attacker, delvis utomlands, inte tycktes vara tillräckligt för att få agera likadant. Cyberkrigsföring är tätt knutet till territoriet, i och med att effekterna visar sig där, oavsett om angreppet startar på en annan kontinent.

Medborgarna själva har inte kunnat få samma skydd, vilket märks i de många kritiska uttalanden om ingrepp utomlands. Istället har staters territoriella integritet i de flesta fall fått gå före. Detta är i och för sig naturligt, i och med att det är en av grundtankarna i FN:s bestämmelser om non-intervention. I en värld vars gränser betyder allt mindre, i vart fall om man har resurser att ta sig över dem, vore det kanske mer troligt om utvecklingen gick åt andra hållet, med mer fokus på medborgarna och mindre på territorium. Värt att beakta är att det främst är stater med resurserna att slå till i andra stater som hävdar rätten att använda våld där, medan de som inte har det förnekar dem rätten, antagligen mycket för att freda sitt eget territorium. Det förekommer alltså i princip en dragkamp, där ett fåtal militärt starka länder försöker göra självförsvarsrätten vidare, medan andra håller emot.

Jag tror att FN-stadgan är bidragande till den relativt stillastående situationen, oavsett om den är önskvärd eller ej. I och med att det finns en så dominerande traktat och en så dominerande organisation, som dessutom har det ambitiösa målet att skapa världsfred,¹⁰⁴ är det väldigt enkelt att hävda att det är FN-stadgan som gäller. Att den skapades för en annan värld än den vi lever i idag, med en ganska snäv syn på vad som kan vara självförsvar, är ovidkommande. Det är också priset staterna betalar för traktaträtten, då dess tydlighet också går ut över flexibiliteten som kan krävas för att anpassa sig efter verkligheten. Om sedvanerätten fortfarande hade varit den dominerande anledningen till självförsvar hade det antagligen varit lättare för de stater som ville bredda rätten att göra så, vilket märks på att den äldre sedvanerätten är mer tillåtande än traktaträtten.

Med det sagt är det värt att beakta varför vissa stater vill så och andra stater vill så. De som vill bredda självförsvaret vill överlag ha bättre möjligheter att skydda sina medborgare, och inte primärt sitt territorium. Respekterar en stat inte andras territorium blir det förstås svårt att driva tesen att just det är det viktiga. Bevisligen upplever staterna i fråga att det finns ett utökat behov av skydd. Att vilja skydda sina medborgare var de än befinner sig är inte alls underligt, det kan mycket väl vara en stats plikt. Om en stat vill kunna göra det, och samtidigt inte bryta alltför flagrant mot folkrätten, krävs det förstås att de verkar för att stöpa om folkrätten till att täcka mer.

Likadant fungerar det åt det motsatta hållet. Vill en stat inte riskera att en större och mäktigare stat helt plötsligt landsätter ett kompani soldater för att rensa ut något påstått hot ligger det förstås i den statens intresse att på alla sätt motverka en folkrätt som tillåter det. Anledningen

¹⁰⁴ Förenta nationernas stadga, förordet.

behöver förstås inte vara precis sådan, det kan lika gärna vara en mer allmän oro att mäktiga stater ska diktera villkoren, eller att den ena staten ogillar den andra staten.

Överlag gäller alltså att stater försöker forma folkrätten på det sätt de vill, eller kanske snarare tycker passar dem bäst. Om inte annat är detta ett bevis på att folkrätten fyller en viktig funktion, i och med att stater inte vill bryta mot den, utan föredrar att ändra den. Även när de bryter mot den tenderas det ges en förklaring om varför det visst är rättfärdigt. Dock skapar det problem för rätten. Om tillräckligt många stater har en tolkning av folkrätten som skiljer sig väldigt från andra staters finns det en risk att ett system uppstår, där vad som är lagligt och vad som görs är två helt olika saker, vilket är ett problem för legitimiteten. Redan nu finns vissa antydningar till att stater gör vad de vill oavsett laglighet.

I inledningen nämndes att ett av syftena var att avgöra om folkrätten följer realpolitikens verklighet, eller om det mer är tvärt om. Ett tydligt svar är svårt att ge, i och med de många motstridiga intressen och tolkningar som finns. Kanske finns det inte en så klar koppling mellan folkrätt och verklighet att man kan säga att det ena är en funktion av det andra. Den något oklara situationen om vad som är gällande rätt bidrar också. Vissa nya situationer har som bekant införts inom den traktatbaserade folkrätten, och i den meningen kanske man kan säga att folkrätten anpassat sig. Samtidigt är det antagligen så att stater avstår från att göra saker de egentligen vill, vilket stödjer tesen att verkligheten följer folkrätten. Det blir dock avancerat av att det onekligen är så att stater genomför aktioner som kanske inte är lagliga, vilket närmast ger en situation där verkligheten sprungit ifrån folkrätten, något som påpekats ovan inte är helt bra för legitimiteten.

Samtidigt är antagligen ryktet om folkrättens död starkt överdrivet. Det verkar fortfarande vara gynnsamt för staterna att spela med i spelet och dess regler, annars hade de inte ens försökt. Jag landar i den något cyniska slutsatsen att folkrätten ser ut som den gör för att det är en logisk följd av förutsättningarna. Det finns ingen direkt övermakt, inget våldsmonopol, mer än ett knippe domstolar vars genomslag är begränsat. Det finns däremot närmare 200 stater, med olika syn på hur de vill organisera världssamfundet, och i dessa finns ett närmast oändligt antal människor som i sin tur har åsikter om samma sak. Att det blir ett oklart rättsläge är inte alls konstigt, det följer av att det finns flertalet tolkningar staterna vill göra. Att de flesta stater förespråkar ett relativt oflexibelt system är inte heller förvånande, då flexibilitet i mångt och mycket är en möjlighet för ett antal färre och mäktigare stater att diktera villkoren.

Sedvanerätten kräver inte totalt konsensus, men närapå. FN är en stabil grund att stå på när

det blåser vindar som vill expandera självförsvarsrätten, med ett mål om att bevara freden och ett ganska bra regelverk för att göra det. Staterna har valt systemet, kanske inte helt aktivt, för att det är kollektivt fördelaktigt i de allra flesta fall, även om det stundtals inte är helt perfekt. Det fungerar bevisligen tillräckligt bra för att det ska saknas behov av Leviathan.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Traktater

Förenta nationernas stadga.

Wienkonventionen om traktaträtten.

General Treaty for Renunciation of War as an Instrument of National Policy.

Treaty Between Chile and the United States for the Advancement of Peace.

The North Atlantic Treaty.

Litteratur

Monografier

Alexandrov, Stanimir A.: *Self-Defense Against the Use of Force in International Law*, Haag 1996.

Becker, Tal: *Terrorism and the State Rethinking the Rules of State Responsibility*, Oxford 2006.

Bowett, D. W.: *Self-Defence in International Law*, Manchester 1958.

Brownlie, Ian: *International Law and the Use of Force by States*, Oxford 1963.

Bull, Hedley, (red): *Intervention in World Politics*, Oxford 1984.

Dinstein, Yoram: *War, Aggression and Self-Defence*, 4:e upplagan, Cambridge 2005.

Dixon, Martin: *International Law*, 6:e upplagan, Oxford 2007.

Gray, Christine: *International Law and the Use of Force*, 3:e upplagan, Oxford 2008.

Hobbes, Thomas: *Leviathan Or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil*, Oxford 1960.

Kelsen, Hans: *The Law of the United Nations A Critical Analysis of Its Fundamental Problems*, New York 1950.

Linderfalk, Ulf, (red): *Folkrätten i ett nötskal*, 2:a upplagan, Lund 2012.

Numelin, Ragnar: *The Beginnings of Diplomacy A Sociological Study of Intertribal and International Relations*, London & Köpenhamn 1950.

Oppenheim, Lassa, Lauterpacht, Hersch, (red): *International Law a Treatise Vol 1. – Peace*, 8:e upplagan, 1955.

Phillipson, Coleman: *The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome*, London 1911.

Schmitt, Michael N., (red): *Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare*, 2013.

Shaw, Malcolm N.: *International Law*, 5:e upplagan, Cambridge 2003.

Artiklar

Bowett, D. W.: Reprisals Involving Recourse to Armed Force, *American Journal of International Law*, Vol 66, 1972, s. 1-36.

Byers, Michael: Terrorism, the Use of Force and International Law after September 11, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol 51, 2002 s. 401-414.

Gray, Christine: The Use of Force and the International Legal Order, *International Law*, Evans, Malcolm D, (red), 3:e upplagan, Oxford 2010, s. 615-647.

Hollis, Duncan B.: Why States Need an International Law for Information Operations, *Lewis & Clark Law Review*, Vol 11, 2007, s. 1023-1061.

Murphy, Sean D.: Contemporary Practice of the United States Relating to International Law, *American Journal of International Law*, Vol 96, 2002, s. 237-263.

Paust, Jordan J.: Use of Armed Force against Terrorists in Afghanistan, Iraq, and Beyond, *Cornell International Law Journal*, Vol 35, 2001-2002, s. 533-557.

Roscini, Marco: World Wide Warfare -Jus ad bellum and the Use of Cyber Force, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Vol, 14, 2010, s. 85-130.

Szasz, Paul C.: Jus ad bellum and jus in bello after September 11, *American Journal of International Law*, Vol 96, 2002, s. 905-921.

Elektroniska källor

Rapporter

Report of the Secretary General, In larger freedom: towards development, security and human rights for all, kap 3, <http://www.un.org/largerfreedom/chap3.htm> (Hämtad 130522).

Domar

International Court of Justice: Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment of 19 December 2005, <http://www.icj-cij.org/docket/files/116/10455.pdf> (Hämtad 130522).

International Court of Justice: Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996, <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf> (Hämtad 130523).

International Court of Justice: Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Judgment of 27 June 1986, <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> (Hämtad 130522).

International Court of Justice: Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Judgment of 6 November 2003, <http://www.icj-cij.org/docket/files/90/7287.pdf> (Hämtad 130523).

Artiklar

Burkan, Oliver, Borger, Julian: War critics astonished as US hawk admits invasion was illegal, *The Guardian* 031120, <http://www.guardian.co.uk/uk/2003/nov/20/usa.iraq1> (Hämtad 130522).

Frankland, Neil: Australia supports pre-emptive strikes, *The Guardian* 021202, <http://www.guardian.co.uk/world/2002/dec/02/iraq.australia> (Hämtad 130522).

Glenny, Mischa: In America's new cyberwar Google is on the front line, *The Guardian* 100118, <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/jan/18/america-cyberwar-google-china-computer> (Hämtad 130523).

McElroy, Damien: South Ossetian police tell Georgians to take a Russian passport, or leave their homes, *The Telegraph* 080830, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/georgia/2651836/South-Ossetian-police-tell-Georgians-to-take-a-Russian-passport-or-leave-their-homes.html> (Hämtad 130522).

Waterman, Shaun: U.S.-Israeli cyberattack on Iran was 'act of force,' NATO study found, *The Washington Times* 130324, <http://www.washingtontimes.com/news/2013/mar/24/us-israeli-cyberattack-on-iran-was-act-of-force-na/?page=all#pagebreak> (Hämtad 130522).

The Avalon Project, Miller, Hunter: British-American Diplomacy The Caroline Case http://avalon.law.yale.edu/19th_century/br-1842d.asp (Hämtad 130522).

The Avalon Project, Kellogg-Briand Pact 1928, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp (Hämtad 130522).

More Russian Passports in Ukraine, *The New York Times* 080818,
<http://topics.blogs.nytimes.com/2008/08/18/more-russian-passports-in-ukraine/> (Hämtad 130522).

Internationella organ

UNICRI, Issues and explanations, Cyber warfare,
http://www.unicri.it/special_topics/cyber_threats/cyber_crime/explanations/cyberwarfare/
(Hämtad 130522).

Permanent Court of Justice, About us, http://www.pca-cpa.org/showpage.asp?pag_id=1027
(Hämtad 130522).

Presskonferenser

Bush, George W.: Statement by the President in His Address to the Nation, 010911,
<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010911-16.html>
(Hämtad 130522).